

IOAN-AUREL POP

ROMÂNII ESEURI DINSPRE UNIRE

Cluj-Napoca, 2019

Cuprins

Discurs de recepție la Academia Română.

Istoria și semnificația numelor de *român*/*valah* și *România*/*Valahia*..... 7

ROMÂNII

Medievalitatea românească.....	39
Străinii despre români: identitatea românilor în Europa, la confluența Occidentului latin cu Orientul bizantin	62
Elitele românilor din trecut.....	116
Biserica românilor – moștenirea actuală a tradiției sale din Evul Mediu	124
Latinitatea românilor	130
Elogiul limbii române.....	145
Farmecul etimologilor sau istoria prin cuvinte	152

UNIREA

Cum s-a făcut România.....	163
Ce ne învață Revoluția Română de la 1848-1849?	182
Unirea politică sau de când sunt românii români.....	186
Politica faptului împlinit în crearea României moderne.....	192
Rezoluția de Unire de la Alba Iulia (din 1 Decembrie 1918) și autonomia.....	199
Conținutul Rezoluției de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia și chestiunea autonomiei.....	203
Marea Unire și vecinii României – semnificația internațională a actului de la 1918.....	211

Unirea cea Mare de la 1918: laudă cartografiei, fotografiei și cărturăriei	225
Două dintre țările Țării la Centenar: Transilvania și Basarabia.....	235
Vrajba unirii noastre.....	240
Marea Unire și Sărbătoarea Națională.....	246
Unirea noastră văzută de noi și de alții	255

PERSPECTIVE

Academia Română la Centenarul Marii Uniri	263
Ce spun cronicarii.....	270
România noastră la Centenarul Unirii	276
Despre școală și diversitate	281
Conservarea și protejarea culturii naționale	285
Cultura română și dimensiunea sa istorică națională.....	291
Beletristica și istoriografia.....	298
Discursul istoric și Centenarul unirilor noastre	304
Școala Ardeleană și națiunea română din Transilvania în Secolul Luminilor	313
Ce este Transilvania	319
Lumina „cărții”	331
Despre autor	337

Medievalitatea românească

Evul Mediu în cadrul european

Ințial lumea europeană și ulterior toată lumea „civilizată” s-au obișnuit, de la Renaștere încocace, să trateze Evul Mediu¹ cu dispreț, dar și cu multă superficialitate, care au crescut mereu în timp, pe măsură ce perioada respectivă devinea tot mai îndepărtată și părea tot mai obscură. Cine nu a auzit expresii de genul „Evul Mediu întunecat”, „barbarie medievală” „întuneric medieval”, „comportament ca-n Evul Mediu”? Disprețul este conținut chiar în nume: cei doi termeni alăturați înseamnă „perioada mijlocie”, în sensul unei paranteze neinteresante, neimportante și chiar jenante, situate între luminoasa Antichitate clasică (greco-romană), care a oferit modelul sau idealul de cultură și civilizație, pe de o parte, și Renaștere, care s-a străduit să reînvie cât mai bine acest model antic, pe de altă parte. „Reînvierea”, la o privire mai atentă, a însemnat, în fapt, copiere sau imitație, iar atunci când imitația a fost depășită și abandonată, se trecea treptat spre cultura modernă. Deoarece artiștii, savanții, literații din secolele V-XIV – adică oamenii de cultură sau creatorii medievali –, cu foarte rare excepții, nu au imitat operele clasice greco-latine, au fost tratați cu dispreț, cu desconsiderare și au fost ignoranți multă vreme, ei și operele lor². Firește, o biserică gotică nu seamănă cu un templu grec, dar nu pentru că oamenii Evului Mediu nu știau să facă temple grecești, cum s-a crezut o vreme, ci pentru că nu-i interesa acest lucru, pentru că aveau o altă sensibilitate, o altă concepție despre divinitate și despre creație. Dar ideea că între „lumea veche” și „lumea nouă” – imitație a celei vechi – se interpune una „mijlocie”, fără nicio personalitate, una întunecată, de tranziție, nepotrivită, ca un fel de accident al istoriei, și-a făcut loc

¹ H. Fuhrmann, *Guida al Medioevo*, Roma-Bari, 2004.

² Régine Pernoud, *Pour en finir avec le Moyen Age*, Paris, 1979.

treptat, s-a insinuat în unele scrieri, pentru ca apoi să se generalizeze. Eroarea provine dintr-o concepție greșită, anume din judecarea epocilor trecute în funcție de valorile societății contemporane celor sau celor care făceau observațiile respective. Astfel, dacă studiem Evul Mediu în funcție de ideile considerate progresiste ale secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, adică în funcție de libertate, egalitate, frăție, concurență, capital, liberalism, individualism etc., atunci acea lume ne apare iremediabil înapoiată și neinteligibilă. Dar valorile Evului Mediu erau cu totul altele, ele bazându-se pe ierarhie, supunere, credință, privilegiu, onoare, comunități sau corporații etc. Astfel, orice analiză a lumii medievale trebuie să pornească de la aceste coordonate și nu de la altele. „Evul Mediu întunecat” este, prin urmare, rodul unui clișeu născut din considerente anistorice, nepotrivate investigării trecutului.

Această concepție a acționat în timp ca o sentință, ca un sigiliu pus cu forță și imposibil de șters ori de eludat. Lumea modernă, mai ales prin Marea Revoluție Franceză, a aruncat un oprobriu greu, apăsător, pe care romanticismul a încercat, fără prea mare succes, să-l îndepărteze, poate și fiindcă a alunecat spre o imagine idealizată a Evului Mediu, din care provineau doar ruine fascinante, cavaleri în turnir, onoare cavalerescă, romane galante (*l'amour courtois*) sau poezii ale trubadurilor, truverilor sau minnesängerilor. De aceea, în ciuda lucrărilor foarte serioase ale istoricilor (din ultimul secol, de exemplu), în opinia publică a rămas o imagine superficială și deformată a Evului Mediu, în care ar fi trăit oameni stângaci și neîndemnătici, aspri și ignoranți, caracterizați prin barbarie, supuși unei crunte asupriri a feudalilor, perioadă în care o mână de aristocrați (dacă nu doar regele) decideau totul, în care unele femei erau socotite bune numai spre a fi lăudate în poezie, iar altele numai spre perpetuarea speciei, în care biserică era atotputernică și îi ardea pe rug, prin intermediul Inchiziției, pe opozanți și incomozi etc. Este, totuși, evident astăzi că unele dintre aceste clișee au fost abolite, dar în prea mică măsură, încât foarte puțină lume știe, de exemplu, câte inovații a adus omenirii Evul Mediu, de la cartea manuscrisă, numită codice (în antichitate erau rulouri, numite *volumina*, un fel de suluri) până la notele gamei muzicale și la muzica fondată pe ritm³.

Cel mai fascinant tablou însă, pentru înțelegerea cadrului lumii revolute de-atunci, este al vieții sociale medievale. S-a crezut și s-a susținut un timp că această societate era bazată pe anarhie, pe un fel

³ Ibidem.

de mișcare haotică a oamenilor și pe o funcționare aleatorie a vieții, pe rivalități nesfârșite între nobilii mari și mici, între nobili și biserică, între regi (principi) și vasalii lor⁴. Or, dimpotrivă, lumea medievală, deși nu se structurează pe forme și principii familiare nouă astăzi, nu se reazemă pe anarhie, ci pe ierarhie, ceea ce este cu totul altceva. Raporturile dintre oameni nu provin, în Evul Mediu, neapărat de la o autoritate administrativă centralizată, iar autoritatea care există nu rezidă, cum se întâmplă în lumea antică, în orașe. Esența societății feudale este ierarhia, înțeleasă ca o rețea de relații structurate pe drepturi și obligații reciproce. Aceste relații sunt numite, de obicei, vasalice sau feudo-vasalice și se traduc printr-o serie de aranjamente personale, concretizate în contractul vasalic, care include – în forma ideală – trei gesturi, ceremonii sau secvențe, anume omagiul, jurământul de credință și investitura. Mai pe înțeles, prin contractul vasalic, un om liber și, de regulă, posesor de anumite bunuri devine omul altui om, tot liber și posesor de mai multe bunuri și mai puternic, pe baza unui acord bilateral, cu clauze specifice. Scopul contractului vasalic era protecția venită dinspre una din părți și ajutorul (militar) și sfatul, acordate de către cealaltă parte. Aspectul palpabil al contractului vasalic era investitura, adică înzestrarea omului mai slab (numit vasal), din partea omului mai puternic (numit senior) – sub a cărui protecție se punea cel mai slab – cu o bucată de pământ, de mărime variabilă, numită conventional feud. Prima formă a feudalui a fost beneficiul (*beneficium*), acordat viager. În schimbul acestei danii și a amintitei protecții, dăruitul era dator cu „ajutor și sfat” (*auxilium et consilium*). Conform unei linii de interpretare, chiar și țăranii erau un fel de vasali (situati la baza ierarhiei), fiindcă bucațile lor de pământ erau primite de la nobil (feudal), spre a fi luate, în anumite condiții, care includeau tot drepturi și obligații reciproce, între ele plasându-se, pentru multe secole, până spre finele Evului Mediu, și conservarea calității de oameni liberi a acestor țărani. Totuși, lumea seniorilor și vasalilor este formată din indivizi liberi, pe când țăranii șerbi se aflau în grade diferite de dependență față de stăpâni. Mai circula credința despre săracia lucie a tuturor acestor țărani, care s-ar fi târât goi și flămânci la picioarele stăpânilor lor, când, în fapt, mulți dintre ei (ne gândim inclusiv la iobagii din Transilvania⁵), aveau câte opt perechi de boi, câte patru cai și câte 150 de porci.

⁴ Susan Reynolds, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, 1994.

⁵ D. Prodan, *Iobagia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967.

Respect pentru Firește, schema teoretică schițată mai sus (despre relațiile de vasalitate) este ideală și nu se întâlnește în forme pure nici măcar în întreaga Franță, dar acolo unde se pot distinge caracteristicile sale de bază, societatea se numește, convențional, feudală (seniorială).

În ultimele decenii au apărut între istorici o serie de controverse care au condus la propuneri foarte serioase de regândire a întregului eșafodaj al societății medievale și de renunțare la denumirea de „societate feudală”⁶. Până în prezent însă, nu am semnalat vreo abordare teoretică menită să răspundă mai bine nevoii de a defini, la nivel cât mai general posibil, mecanismul lumii medievale. Noile propuneri (formulate cu destulă vehemență), accentuând diferențele, nu au făcut decât să ofere concepte sau denumiri noi, adecvate unei anumite regiuni a Europei, dar nepotrivite pentru alte zone, uneori chiar din vecinătate. De aceea, în acest moment, cu toate rezervele, considerăm mai potrivită (atunci când este neapărat necesară), inclusiv pentru Europa Centrală și chiar pentru o parte a celei sud-estice, denumirea de lume feudală.

Caracteristicile Evului Mediu

În acest context, lumea sau societatea feudală⁷ are câteva caracteristici peste care nu se poate trece: este o societate rurală și agrară (orașul este o excepție de la feudalism și, atunci când apare, cu dreptul de comună inclus, devine o armă de subminare a feudalismului); este o societate reglată de aranjamente personale care dă sens și formă pomenitei ierarhii; este o lume cu puternice tendințe comunitare, o lume în care, de regulă, grupul contează mult mai mult decât individul. Astfel, în centrul societății era atunci pământul, organizat sub forma moșilor (posesiunilor), în mijlocul cărora se afla castelul (cetatea, conacul, locuința întărăită a nobilului) – locul vital al domeniului și azilul natural al întregii populații a satului în caz de pericol. În alte zone ale posesiunilor erau satul, sesiile (loturile) date spre folosință țăranilor, locurile de folosință comună, lotul lucrat în regie proprie de stăpân etc.

⁶ Elizabeth A. R. Brown, *The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe*, în vol. „Debating the Middle Ages: Issues and Readings”, ediție de L. K. Little, Barbara H. Rosenwein, Oxford, 1998.

⁷ B. Dumézil, *La société médiévale en Occident*, Paris, 2006.

Legat de spiritul comunitar al Evului Mediu, trebuie subliniată structura societății, aşa cum era teoretizată de „ideologii” epocii respective și cum era percepță de „opinia publică”. Din acest punct de vedere, lumea era împărțită în trei grupuri mari, în trei comunități sau în trei corporații, anume cei care luptă (*bellatores*), cei care se roagă (*oratores*) și cei care lucrează sau produc hrana (*laboratores*). Conform viziunii de mai sus, societatea trebuia condusă de către reprezentanții acestor grupuri privilegiate, în armonie, fiindcă lumea era imaginată printr-un fel de întrepătrundere de sarcini, de completare reciprocă a îndatoririlor: războinicii erau cavalerii⁸ și nobilii, care luptau pentru sine și pentru celealte două grupuri, rugătorii erau clericii (preoții și călugări) care se rugau pentru mântuirea lor și a întregii societăți, iar lucrătorii erau țăranii și artizanii în genere, care produceau hrana grupului lor și a celorlalte două. Natural, această „diviziune a muncii” în societate era ideală, prezentată de către anumiți gânditori, pentru un anumit teritoriu al Europei Occidentale și consemnată într-o perioadă de timp limitată. Noi nu avem instrumentele necesare pentru a măsura extensiunea și valabilitatea unei astfel de concepții și de perceptii, dar le putem surprinde în țări variate și pe intervale de timp destul de mari. Astfel, în momentul în care aceste comunități au primit consacrare scrisă sub formă de privilegii, ele au început să se numească stări (*status*), adică forme sau componente ale puterii sau ale politicii (admitând că, pe scurt, politica înseamnă putere, dorință de putere, de exercitare a puterii). Începând cu Epoca Modernă, vorbim de trei puteri în stat, cea executivă, cea legislativă și cea judecătoarească, fapt care presupune aplicarea principiului separației puterilor. În Evul Mediu, nu exista principiul separației puterilor în funcție de cei care conduc (conform legilor), cei care fac legile și cei care sancționează încălcările legilor (judecă), dar exista un principiu al separației și al uniunii, în același timp, în funcție de cei care luptă, care se roagă și care muncesc. Aceste trei stări dădeau esența puterii, adică a funcționării statului. De altfel, în latina medievală, termenul stare (= *status*) este identic ca formă cu termenul (antic sau modern) de stat, deși, la romani, ordinea de stat era numită, vreme de vreo cinci secole, *res publica*.

Evul Mediu mai are o caracteristică, fără înțelegerea căreia devine greu de receptat. Este vorba despre atașamentul nețărmurit

⁸ J. Flori, *Cavalieri e cavalleria nel Medioevo*, Torino, 1999.

al oamenilor care au trăit atunci față de credință în Dumnezeu și față de biserică. Nu este vorba aici numai de rugăciuni și de respectul de care se bucura clerul, ci de neputința de a imagina viața în afara lui Dumnezeu și în afara bisericii⁹. Asta nu înseamnă că nu erau abateri de la credință oficială și de la biserica recunoscută, dar măsura tuturor lucrurilor era Dumnezeu, numai lui i se închinau imnuri de slavă, El trebuia preamărit, ca și viața fericită din Paradis, rezervată de el drept-credincioșilor¹⁰. Această concepție făcea ca viața pământească să fie de mulți disprețuită și, uneori, neglijată, să nu apară în prim plan individualitățile, să nu se semneze operele artistice etc. Creatorul și atotstăpânitorul era unul singur. Cu alte cuvinte, lumea nu trebuia să aibă chipul și asemănarea omului, ci chipul și asemănarea lui Dumnezeu. De aceea, de exemplu, pronunțarea afuriseniei (sau a excomunicării) asupra unei comunități de către papă sau de către alt prelat, devinea o nenorocire fără egal, lipsindu-i pe oameni de slujbele religioase curente, de botezuri, de căsătorii, de înmormântări etc., ceea ce apărea drept un cataclism sau drept un rău catastrofic. Biserica a avut însă un rol fundamental nu doar în trăirea spirituală, ci în întreaga lume medievală, inclusiv în viața economică și socială, în justiție, asigurând echilibrul social și buna funcționare a tuturor celorlalte instituții. Au fost și derapaje, dar mult mai puține decât cele relatate de obicei. De exemplu, tribunalul Inchiziției nu a avut nici pe de parte rolul malefic atribuit de unii în Evul Mediu. Inchiziția a ordonat și disciplinat cu mijloace obișnuite viața oamenilor medievali, iar când a trecut la excese (faimoasele procese contra vrăjitoarelor și arderile pe rug) Evul Mediu era deja trecut (în Occident, Epoca Modernă începe pe la 1450-1500). Altminteri, dincolo de unele inerente note discordante, biserica medievală a asigurat pentru omul de rând legătura dintre Pământ și Cer, întreținând vie speranța, fără de care lumea nu poate vițui.

Societatea medievală, atunci când a atins un anumit grad de evoluție, a simțit nevoia unor structurări teritorial-politice mai pronunțate, mai bine articulate, de tipul unor stăpâniri (seniorii), cum erau ducatele, principatele, regatele etc. În apus, sau cnezatele, voievodatele, țaratele etc. în răsărit. Deasupra tuturor, era imperiul sau mai precis amintirea lui, imperiu care a supraviețuit parțial în partea

⁹ F. Rapp, *L'Église et la vie religieuse en Occident à la fin du Moyen Âge*, Paris, 1971.

¹⁰ A. Vauchez, *Spiritualitatea Evului Mediu occidental*, București, 1994.

estică, între 476 și 1453, sub forma Bizanțului (Imperiul Roman de Răsărit) și s-a refăcut de la anii 800-900 în vest, sub forma Imperiului Carolingian și apoi Romano-German. În pofida unor prejudecăți încă vîi, românii și-au construit structuri politice teritoriale medievale în paralel cu toate popoarele din jurul lor, mai întâi anumite entități ivite din tradiția veche romană, pe ruinele fostului imperiu și care au fost numite „Romanii” sau „Valahii”. Apoi, după conviețuirea cu slavii și pe măsura asimilării acestora, au apărut, prin secolele IX-X, cnezatele/judecările și voievodatele/ducatele, influențate mai târziu și de populațiile stepei (pecenegii și cumanii). Aceste structuri politice românești, slavo-române sau eterogene se numeau încă din vechime țări (*terrae*) și aveau în frunte conducători locali, numiți în izvoare juzi sau cnezi și duci sau voievozi. Asemenea formațiuni din interiorul arcului Carpaților și din părțile vestice au fost surprinse, în secolele X-XIII, înainte de a se unifica, de raziile și apoi de atacurile organizate ale ungurilor. Treptat, până pe la 1200, acestea au fost cuprinse în Regatul Ungariei. Conducătorii celorlalte, aflate la sud și la est de Carpați, au fost siliți să intre în raporturi de vasalitate cu regii Ungariei și să suporte presiunile Ungariei și ale tătarilor. Profitând de această rivalitate și concurență, dar și de alte împrejurări, aceste formațiuni politice au reușit totuși, în secolele XIII-XIV, să se organizeze sub forma unor principate centralizate, numite Țara Românească și Moldova, conduse de domni „din mila lui Dumnezeu”. Astfel, românii medievali au trăit în aceste două state de sine stătătoare (atât cât putea să existe atunci un asemenea statut), conduse de elite ivite din sânul lor, și în Transilvania (supusă Ungariei) și Ungaria propriu-zisă. Aici, în Ungaria (și Transilvania), viața românilor a urmat reguli distințe, adaptate specificului unui regat catolic, format după modelul Imperiului Romano-German și al Sfântului Scaun. Între aceste reguli, era și aceea de structurare a societății în funcție de pomenitul regim al stărilor.

În Europa Centrală și Sud-Estică, această împărțire în luptători-rugători-lucrători este mult mai laxă și mai relativă și nu mai respectă formele pure din occidentul continentului. Dar ea există, așa cum există și regimul stărilor, deopotrivă în Cehia (Boemia), Polonia, Ungaria sau Țările Române. Ungaria, țară foarte eterogenă din varii puncte de vedere, are diferite structuri regionale particulare, în care societatea tripartită menționată are modele surprinzătoare, originale, irepetabile. Astfel, în Transilvania, țară cu tradiție separată

Respectând cu organizare distinctă, cu o populație românească numeroasă și cu grupuri etnice colonizate, conducerea s-a exercitat – conform mărturisitorilor păstrate din secolul al XIII-lea încocace – prin regimul de stări sau congregațional (care însemna întrunirea periodică a adunărilor de stări, numite și congregații). Însă stările, neputând îmbrăca forma clasică (deja perimată pe-atunci în Apus), s-au adaptat structurilor locale: cavalerii și clerul au format o stare, numită a nobilimii, iar sașii, secuii și românii alte trei stări, chemate în acord cu etnonimele respective. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea, aceste patru stări pe cale de consolidare s-au redus la trei – nobilii, sașii și secuii – prin eliminarea grupului românilor, care nici nu apucase să devină privilegiat în întregimea sa. Astfel, Transilvania a ajuns să fie condusă de aceste trei stări (grupuri privilegiate), care au dat specificul puterii sale, care i-au conferit personalitate internă și externă și care erau singurele vizibile din perspectivă oficială. De pe la 1450-1500, aceste stări transilvane, cu o așa de puternică și vizibilă componentă etnică, au început să fie numite „națiuni” (*nationes*). Națiunea nobililor a devenit treptat națiunea maghiară, iar celelalte două au continuat să poarte numele popoarelor lor, în dreptul cărora națiunea de stare fusese înlocuită cu cea de națiune. Le zicem însă „națiuni politice”, fiindcă înțelesul lor medieval este acela de grupuri privilegiate care participă la putere.

Românii, excluși ca grup distinct (comunitate recunoscută) dintre stări după 1350-1366, nu au mai apucat să poată fi numiți și declarati în chip oficial națiune și au rămas astfel în afara regimului „constituțional” al țării lor, devenind din secolul al XVI-lea „răbdați” sau „acceptați” ori „tolerați”, atât timp cât avea să dureze bunăvoiința principiilor și locuitorilor de drept ai Transilvaniei. Din acest „moment” istoric (care înseamnă decenii întregi, un secol sau chiar peste un secol), românii au încetat să mai aibă o conducere a lor, o elită în nume românesc, aidoma elitelor recunoscute (adică aşa cum aveau sașii, secuii ori ungurii). Cu alte cuvinte, nu au mai avut o pătură bogată, acceptată oficial și liberă, ca să poată participa la putere. Au rămas în frunte cu mărunți posesori rurali – cnezi sau cnezi înnobilați – reduși treptat la starea țăranilor. Românii bogăți – cavaleri și posesori de moșii – spre a-și păstra condiția și a deține în continuare puterea, au făcut slujbe credincioase regelui, s-au catolicizat treptat și au intrat în

rândul marii nobilimi. De pe la 1500 însă, nobilimea devine sinonimă cu maghiarimea. Cu alte cuvinte acești nobili români care au continuat să participe la putere s-au desprins în timp de masa poporului lor, pe care au încetat să-l mai reprezinte.

Mecanismul producării acestor procese, fapte și întâmplări se leagă, prin urmare, după opinia noastră, de putere, de raportul pe care acești români (ca și comunitate) l-au avut cu puterea. În continuare, se va vedea în ce fel românii au participat la exercitarea puterii în Transilvania și Ungaria, în ce împrejurări s-au produs îndepărțarea lor de la conducere și cum au funcționat instituțiile medievale în Țara Românească și Moldova, unde supușii și stăpânii aveau, în linii mari, aceeași etnie, românească.

Locul românilor în Evul Mediu

Poporul român este singurul moștenitor actual al romanității orientale și cel mai numeros popor din sud-estul Europei, numărând circa 20 de milioane de membri trăitori în România și încă circa 10 milioane, situați în țările din vecinătatea României (mai ales în Republica Moldova), în Balcani, în unele țări europene occidentale (Italia, Spania, Germania, Franța etc.), în SUA etc. Limba română face parte din grupul limbilor neolatine și are patru dialecte: cel dacoromân, vorbit de majoritatea românilor din România, Republica Moldova, Ucraina, Serbia, Ungaria și din diaspora; cel macedoromân sau aromân, cel meglenoromân și cu cel istroromân, vorbite azi tot mai puțin în Peninsula Balcanică, din Grecia și Bulgaria până în Albania și Peninsula Istria. Temeiurile poporului român au fost puse în antichitate, în epoca în care statul roman s-a extins până în Balcani și la Carpați și a cunoscut aproape toate epocile importante și curentele de civilizație specifice continentului european. România este formată din trei mari regiuni istorice, numite Țara Românească (Valahia Mare sau Valahia dinspre Ungaria), Moldova (Valahia Mică sau Valahia dinspre Rusia) și Transilvania. Țara Românească se subîmparte în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, Moldova este formată din Bucovina, Basarabia și Moldova propriu-zisă, iar Transilvania are în componență Voievodatul Transilvaniei (regiunea intracarpatică), Banatul, Crișana și Maramureșul¹¹.

¹¹ R. Popa, *Tara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, cu o prefată de Mihai Berza, ediția a II-a îngrijită de Adrian Ioniță, București, 1997.

Evul Mediu românesc¹² este, din multe puncte de vedere, similar celui european, dar are, aşa cum este firesc, o serie de particularități. Limitele cronologice fixate pentru Europa Occidentală, mai exact căderea Imperiului Roman de Apus din 476 d.Hr., ca moment de început și cumpăna secolelor al XV-lea și al XVI-lea (circa 1500), ca moment final, nu au relevanță directă pentru spațiul românesc. Pentru provincia Dacia fondată de împăratul Traian (și reorganizată apoi de mai multe ori), viața statală oficială s-a încheiat în anii 271-274 d.Hr., odată cu retragerea autorităților romane și a unei părți a populației daco-romane la sud de Dunăre, dar revenirea Imperiului Roman de Răsărit pe valea marelui fluviu și chiar la nord de acesta s-a produs ulterior în mai multe rânduri, până în preajma anului 1 000. Pe de altă parte, nici Renașterea și umanismul din Occident, nici descoperirea Americii (1492), nici Reconquista spaniolă, nici Reforma luterană (1517) ori cea calvină nu au avut asupra românilor un impact decisiv, care să le schimbe viața. De mai mare importanță, ca limită cronologică, a fost pentru români căderea Constantinopolului sub otomani (1453), dar aceasta nu a fost perceptată ca o schimbare fundamentală atunci, ci mai târziu, pe de o parte, și nici nu a schimbat, în timp, specificul societății românești în sensul unui impuls spre modernitate, pe de altă parte. De aceea, limitele cronologice ale societății medievale românești sunt altele, apropiate de cele occidentale, dar ușor decalate. Cel mai important proces istoric derulat în mileniul I pe teritoriul de azi al României și în vecinătate a fost etnogeneza (și glotogeneza) românilor. Început în perioada primelor cuceriri romane ale unor teritorii locuite de traci și daco-geți (secolul I î.Hr.) și terminat prin secolele VIII-IX, când români apar în surse străine, procesul a marcat formarea în regiune a unicului moștenitor de astăzi al romanității orientale. Poporul român s-a format, ca orice popor romanic, din trei elemente etnice principale (cu rol diferit însă, în etnogeneză): elementul preroman (autohton, vechi), adică traco-daco-geții; elementul cuceritor, adică romanii (latinofonii) și elementul migrator, mai ales slavii. Firește, elementul care a dat specificul românilor a fost cel roman, care s-a impus până la urmă. Această schemă este valabilă și în cazul formării limbii române:

¹²Pentru studierea detaliată a Evului Mediu românesc, vezi tratatul elaborat de Academia Română, *Istoria românilor*, vol. II-IV, București, 2001-2012.